

4/2018

49. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 155. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 104. vuosikerta

Kasvatus

Pääkirjoitus

Janne Varjo 269 Miten käsitteellistää koulutusjärjestelmän muutosta?

Artikkeleita

Kati Vasalampi, Minna Torppa, 272 Muutostrendien tarkastelu nuorten koulu-
Kenneth Eklund, Timo Ahonen, motivaatiossa ja -hyvinvoinnissa –
Marja-Kristiina Lerkkanen & Kohorttitutkimus yli kolmen
Anna-Maija Poikkeus ajankohdan

Eeva Kallio, Jukka Utriainen, 287 Lukiomenestyksen ja yliopisto-opintojen
Mikko Niilo-Rämä & Eija Räikkönen aloitushetken iän yhteys yliopisto-
opinnoissa menestymiseen ja opintojen etenemiseen: seurantatutkimus

Harri Pitkäniemi 297 Mixed methods -metodologia kriittisen
realismin inspiroimana

Alina Kivioja, Tiina Soini, 310 Mikä on keskeistä hyvässä opetus-
Janne Pietarinen & Kirsi Pyhältö suunnitelmaprosessissa?

Lyhyempiä kirjoituksia

Antti Moilanen 326 Kehittääkö avoin opetus oppilaiden
itsenäisyyttä? Meta-analyysien ja tutkimusten tarkastelua

Kolumni

Risto Rinne 332 Oikea Media, pedofilia, sanavapaus ja kasvatustieteen vastarannan professori

---

Puheenvuoroja

Matti Pennanen 334 Tapio Puolimatka ja lasten seksuaalikasvatus

Timo Saloviita 340 Isätkö muka huonoja kasvattajia?

Emilia Lehto & Tuija Huuki 343 Vastine Timo Saloviidan kommenttipuheenvuoroon "Isätkö muka huonoja kasvattajia?"

Kirja-arvioiteja

Ulla Vähärautio-Halonen 346 Koulu perinteiden ja muutoksen tienhaarassa

Merja Leppälähti 349 Tiedekasvatusta päiväkodissa

Taina Saarinen 352 Kaiken keskellä kollegiaalisuus

English Summaries

356

Kirjoittajat

358

Miten käsitteellistä koulutusjärjestelmän muutosta?

Pidän kesästä ja lomasta. Kerrankin voi ottaa aikaa ja tilaa itselle sekä omille ajatuksille. Rentouduin lueskelemalla pihakeinussa hyviä kirjoja ja pohtimalla lempiaiheeni: koulutusjärjestelmien muutosten yhteiskunnallisia reunaehtoja sekä tapoja jäsentää niitä. Tämän kesän helmi – sekä henkilökohtainen lukuvinkkini kaikille koulutuksen yhteiskunnallisista ulottuvuuksista kiinnostuneille Kasvatuksen lukijoille – oli yhteiskunnan järjestelmien muutoksen ajallisuutta oivaltavasti ja innostavasti käsittelevä kirja.

Saksalainen sosiologi ja politiikan tutkija Hartmut Rosa on kehittänyt modernin yhteiskunnan muutosta kuvaavaa yleistä yhteiskuntateoriaa, jonka keskeinen käsite on yhteiskunnan toiminnan nopeutuminen (*social acceleration*). Rosa erottelee kirjassaan *Social acceleration – A new theory of modernity* (2013) nopeutumisen prosessin kolme ulottuvuutta. Ensiksi teknologinen nopeutuminen mahdollistaa esimerkiksi yhteiskunnan liikenne-, viestintä- ja tuotantoprosessien toteuttamisen aikaisempaa nopeammin. Toiseksi yhteiskunnallinen nopeutuminen ilmenee elämämaailmamme traditionaalisen vakauden järkkymisenä. Kyse ei ole pelkästään työnjaon eriytymisestä. Ammatin ja koulutuksen lisäksi ihmiset vaihtavat nykyään elämänsä aikana esimerkiksi puolisoa, poliittisia ja uskonnollisia periaatteita tai asuinpaikkaa useitakin kertoja. Kolmanneksi yhteiskunnan nopeutumisessa on kyse perustavaa laatua olevista sosiokulttuurisista muutoksista, joiden yhteisvaikutuksesta syntyy jatkuva paine elämänrytmimme nopeuttamiseksi sekä vaatimus alati sopeutua yhä jatkuviin muutoksiin.

Olen pohdiskellut tapoja, joilla myöhäismodernien yhteiskuntien koulutusjärjestelmät ovat mukana näissä kehityskuluissa. Esimerkkejä koulutuksen yhteiskunnallisten nopeutumisen prosesseista Suomessa oli helppo keksiä laiturin nokassa istuen. Esimerkiksi koulutusjärjestelmän jakaman virallisen tiedon ”parasta ennen -päiväys” on aikaistunut. Vuonna 1925 valmistunut Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma ehti olla voimassa yli neljännesvuosisadan ennen kuin se korvattiin Varsinaisella kansakoulun opetussuunnitelmalla vuonna 1952. Nykyisin opetussuunnitelmasyklin kestoksi on muodostunut noin kymmenen vuotta. Niin ikään oppikirjojen uusintapainosten väli on tiivistynyt: 2010-luvun siirtymä kohti digitaalisia oppimisympäristöjä tukee osaltaan koulutiedon – sekä sen tuotteistamisen – elinkaaren kiihdyttämistä.

Samalla kun koulutusjärjestelmän rakenteet ovat eriytyneet, valinta ja kilpailu vaikuttavat niiden toimintaan entistä enemmän. Suoraviivaiset, yhdenmukaiset ja ennakoitavissa olevat koulutuspolut ovat muuttuneet yhä moninaisemmiksi, pätkittäisemmiksi ja polveilevemmiksi. Osaamisen tulevaisuuspaneelin kannanotossa (Jatkuvan oppimisen Suomi, 2018) todetaan, että tuotannon, talouden ja työn murroksen vuoksi jatkuvasta uudelleen kouluttautumisesta

tulee "uusi normaali", ja yksilön oma vastuu "osaamisensa omistajuudesta ja päivittämisestä" kasvaa entisestään. On myös huomattava, että moninkertainen koulutus sekä aktivointi ja kannustaminen koulutuksen avulla ovat myös nykyisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan työkaluja.

Nopeutumisen olosuhteissa paine "oikeiden" valintojen "oikea-aikaiseen" tekemiseen on kasvanut. Internetin keskustelupalstoilta ja blogeista voi lukea huolella suunniteltuja ja suurilla odotuksilla ladattuja koulutuksellisia reittejä kantelemuskarista musiikkiluokan ja -opiston kautta kohti Taideyliopistoa. Koulutusvalintoja koskevan elämänpolitiikan ohella yliopistojen pääsykoeuudistus on konkreettinen mekanismi, joka kiihdyttää entisestään lukiolaisten ammatinvalinnan prosesseja. Ammatillisten tavoitteiden ja niihin liittyvien koulutusvalintojen paine sälytetään uudistuksen myötä käytännössä yhdeksäsluokkalaisten – ja heidän huoltajiensa – harteille.

Mistä yhteiskunnan – ja sen koulutusjärjestelmän – toiminnan nopeutuminen johtuu? Rosan mukaan nopeuttamisella on kolme moottoria. Talouden toimintaperiaatteena on prosessien tehostaminen sekä nopeuttamisen käyttäminen kilpailuetuna. Toiseksi yhteiskunnan eriytyessä sen rakenne ja toiminta muuttuvat yhä monimutkaisemmiksi. Ulrich Beckin kuvailema myöhäismoderni riskiyhteiskunta sisältää sekä uudenlaisia riskejä että mahdollisuuksia, jotka ovat jakautuneet epätasaisesti sosiaalisissa hierarkioissa. Tämä puolestaan korostaa valintojen merkityksellisyyttä ja välttämättömyyttä sekä lisää painetta tehdä niitä entistä runsaslukuisammasta vaihtoehtojen joukosta. Kolmanneksi ajan tuhlaaminen ei sovi myöhäismodernin aikakauden moraaliseen luonteeseen (*ethos*). Rosan mukaan olemme omaksuneet käsityksen, jonka mukaan ainoastaan elämällä tarpeeksi intensiivisesti voimme "kylliksi" kokea, elää, nähdä ja toteuttaa tavoitteitamme sekä unelmiamme.

Yhteiskunnan toiminnan nopeuttamiseen tähtäävien uudistusten pakottavuutta ja kaiken kattavuutta perustelevat argumentit pohjautuvat ajatukseen koulutuksen ensisijaisesta merkityksestä talouskasvun ja kansallisen kilpailukyvyyn avaintekijänä – tai moottorina, kuten Rosa asian ilmaisee. Pääministeri Juha Sipilän (kesk.) hallituksen ohjelman mukaisesti: "Tavoitellaan pidempiä työuria alkupäästä. Tehdään opintopoluista mahdollisimman joustavat koulutusasteiden sisällä ja välillä. Tuetaan nopeaa valmistumista sekä siirtymää työelämään." Keinoiksi näiden tavoitteitten saavuttamiseksi nimetään korkeakoulujen valintakoemenettelyn uudistaminen, kolmannen lukukauden käyttöönotto korkeakouluissa sekä toisen asteen koulutuksen ja korkea-asteen välisen yhteistyön lisääminen. Hallitusohjelmassa luetellut toimenpiteet lukuisilla korkeakouluopintojen seuraamiseen ja ohjaamiseen liittyvillä uusilla käytännöillä täydennettyinä ovat esimerkkejä erityisesti korkeakoulutuksen tehokkuusvaatimuksista – sekä yrityksistä vastata niihin.

1990-luvulta lähtien julkisuudessa on alettu enenevästi puhua valinnan ja kilpailun merkityksen korostumisesta koulutusjärjestelmässä. Koulushoppailu, eliittilukiot ja lähiökoulut ovat esimerkkejä 2000-luvun iskusanoista, joilla kuvataan koulutusjärjestelmän eriytymistä – sekä samalla uusinnetaan käsitystä, jonka mukaan kaikki koulutusvaihtoehdot eivät ole yhtä hyviä tai samanarvoisia.

Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen (VATT) raporttien mukaan Suomen parhaiden ja heikoimpien lukioden välillä on eroja. On kuitenkin huomattava, että näiden ääripäiden väliin jää suuri enemmistö lukioita, joita ei voida mielekkäästi erottaa toisistaan. VATT:n tutkijoiden mukaan näiden ääripäiden väliin jäävien lukioden asettaminen paremmuusjärjestykseen ei ole perusteltua.

Tutkijoiden varauksellisista kommentista huolimatta aikaisempaa vapaampi kouluvalintapolitiikka on korostanut valinnan merkityksellisyyttä yksilöiden elämänkuluissa. Esimerkiksi kasvatussosioologisesta mielenkiinnosta satunnaisesti seuraamalla Vauva-lehden keskustelu-

palstalla yleisesti jaetun käsityksen mukaan myöhäismoderni suomalainen yhteiskunta on rakentunut niin, että on oikeasti olemassa hyviä ja vähemmän hyviä koulutusvaihtoehtoja.

Valinnan merkityksen ympärille kietoutuneessa diskurssissa kouluvalinta-oikeuttaan käyttävät vanhemmat arvotetaan aktiivisiksi ja vastuullisiksi kansalaisiksi, jotka huolehtivat lastensa tulevaisuudesta ja pyrkivät vaikuttamaan siihen – vastakohtana passiivisille vanhemmille, jotka tietämättömyyttään tai välinpitämättömyyttään luopuvat kouluvalinnan kaltaisesta keskeisestä oikeudestaan. Tämän ajattelutavan mukaisesti yksilöllä on aikaisempaa suurempi vapaus – sekä siihen kytkeytyvä vastuu – tehdä koulutustaan koskevia valintoja yhä aiemmin ja refleksiivisemmin. Tämä ei tosin koske ihan kaikkia. Monissa bourdieulaisittain virittyneissä kouluvalintatutkimuksissa valinnat liitetään ennen kaikkea keskiluokkaan: alemmilla sosiaaliluokilla ei ole tarvittavaa kulttuurista pääomaa valintojen tekemiseen.

Ihmisen vapaus ja valinnanmahdollisuus ovat tietenkin lähtökohtaisesti kannatettavia asioita. Rosan mukaan moderni yhteiskunta on ollut poliittinen projekti tavoitteenaan tarjota ihmisille – sekä yksilöinä että yhteisöinä – mahdollisuus vaikuttaa aikaisempaa enemmän omiin kohtaloihinsa. Tämän ovat kuitenkin mahdollistaneet ainoastaan tietyt, yhteiskunnan toiminnan nopeutumisen säätelyyn liittyvät ehdot. Yhteiskunnan on oltava yhtäältä edes jossain määrin dynaaminen: sanotaan, että vain silloin kun yhteiskunnallisen muutoksen myönteiset vaikutukset on mahdollista nähdä kolmen samanaikaisesti elävän sukupolven aikana, voi ajatus yhteiskunnan muuttamisesta politiikan keinoin säilyä. Toisaalta muutos voi olla vain ja ainoastaan niin nopeaa, että demokraattinen päätöksentekokyky pystyy ohjaamaan yhteiskunnan kehitystä.

Mihin jatkuva nopeutuminen johtaa? Rosan mukaan modernin kehityksessä on jo menty kriittisen pisteen yli, jonka jälkeen politiikka ja yhteiskunnan muut prosessit – erityisesti talous ja teknologinen kehitys – kulkevat eritahtisesti (*desynchronisation*). Seurauksena on (koulutus)-poliittisen legitimaation väheneminen. Yhteiskunnan – ja sen koulutusjärjestelmän – suuntaa määrittävät aikaisempaa vahvemmin talouden ja teknologian kaltaiset nopeat järjestelmät.

Rosan kuvaama eritahtisuus on havaittavissa Sipilän hallituksen koulutuspolitiikassa. Hallitusohjelma korostaa kansallista kilpailukykyä, johon kytkeytyvät oppimisympäristöjen ja pedagogiikan modernisointi ja digitalisointi ("digiloikka") sekä koulutuksen työ- ja elinkeinoelämäyhteyksien vahvistaminen. Näitä tavoitteita on toteutettu lukuisien hankkeiden ja kokeiluiden kautta. Hallituksen lukuisat koulutukseen liittyvät hankkeet osoittavat, miten yhdellä hallituskaudella pyritään uudistamaan koulutusjärjestelmää riipeästi ja kaiken kattavasti, mutta pienissä irrallisissa palasissa.

Uudenlaisen suunnittelukulttuurin esiinnousua kuvastaa myös päätös luopua ilman suurempaa julkista huomiota koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmista (KESU), jotka 1990-luvun alusta alkaen ovat koostaneet yhteen koulutusjärjestelmän kaikkien tasojen muutostavoitteet ja toimintasuunnitelmat viisivuotiskausittain. Luopuminen kehittämissuunnitelmista on vaikeuttanut kokonaiskuvan hahmottamista hallituksen suunnitelmista, niiden edistymisen seuraamista sekä keskustelun käymistä koulujärjestelmän tulevaisuudesta. Tämä puolestaan on merkinnyt keskustelevan demokratian kaltaisten politiikan tekemisen välineiden merkityksen vähenemistä koulutusjärjestelmän ohjaamisessa.

"Tulos tai ulos"-hengessä toteutetut kertaluonteiset kärkihankkeet syövät poliittista pois koulutuspolitiikasta. Samalla ne avaavat mahdollisuuksia uudenzalaisille, ketterille talous- ja teknologiapohjaisille ohjausmekanismeille koulutuksen hallinnoinnissa osana yhteiskunnan yleistä nopeutumiskehitystä.